

Så var det då äntligen dags för den bok som många romer har väntat länge på: Vitboken. Med pompa och ståt och med Kronprinsessan Victoria på plats släpptes den på Norra latin i Stockholm. Vittnesmålen var många om det romer vetat om länge men som nu blir allmän kunskap: Romer diskrimineras mest av alla folkgrupper.

Att läsa och höra om den institutionella diskriminering som drabbat romer under hela 1900-talet i Sverige är en mörk historia, precis som vitbokens titel antyder: Den mörka och okända historien.

Syftet med vitboken, som bygger på arkivmaterial, forskarrapporter och intervjuer med romer och resande, är att ge ett erkännande åt offren och deras anhöriga och skapa förståelse för den romska minoritetens situation i dag. Vitboken ger inte en fullständig bild av romers utsatthet under 1900-talet, men är den mest omfattande på detta område hittills.

De flesta av de romska aktivister som sedan länge kämpat för sin grupps rättigheter var på plats i den välfyllda Pelarsalen.

Musik

Dagen inleddes av Hans Caldaras med musiker som med en mäktig och känslfull röst tog tag i publiken. Hans passade även på att säga några väl valda ord.

– Detta är en fantastisk dag som vittnar om att vi romer är en del av Sveriges historia.

Han tog upp det register som Stockholms socialtjänst gjort över romer. Han har fått sin egen akt. Det är en dyster läsning.

– I det registret är jag märkt som Z173. Mycket är överstruket med svart penna, men det står vad jag är förmögen till längre fram i livet. Jag var 15 när den anteckningen gjordes. Det står också att jag är plattfot.

Integrationsminister Erik Ullenhag var givetvis på plats. Vitboken är ju hans barn.

– Det är en plågsam läsning att läsa vitboken. Det framkommer tydligt att romer ses som andra klassens människor och historien som målas upp i boken är mörkare än vad jag visste. Vitboken visar att romers och resandes egna berättelser ligger närmare sanningen, att det är en myt att de vill bo i tält och husvagn.

Han tog upp "Tattarkravallerna" i Jönköping.

– Det var ingen idé för de resande att vända sig till polisen. Mobben som jagade dem var påhejad av pressen.

Han tog upp steriliseringarna.

– I var fjärde resandefamilj finns det någon som har blivit steriliserad. Att det fanns myndigheter som bestämde det är ofattbart. Vi har alla ett ansvar att erkänna det som har hänt och skapa ett samhälle där inga romer eller resande är rädda för att berätta om sin identitet.

Marian Wydow, rom från Malmö, har varit sakkunnig i vitbokens expertgrupp.

– Jag är en stolt rom idag. Detta är en historisk dag för oss romer och det är tack vare starka aktivister som Rosa och Katarina Taikon som vi står här idag.

Efter dem har många romska aktivister kämpat vidare. Det är, som bokens titel antyder, en mörk och okänd historia, även för oss romer. Nu hoppas jag att de unga romerna tar över stafettpippen.

Gunno Gunnmo, fd länspolismästare och ansvarig för vitboken, ursäktade sin ansträngda stämma.

– Det är inte på grund av arkivdamm, sade han skämtsamt.

Han berättade att arbetet för honom hade inneburit en personlig resa.

– Det som slår en är den starka uppslutning som fanns bakom den starkt rasistiska politiken. Staten är inte alltid god.

"Omyndigförklarandet av en hel minoritetsgrupp"

Han talade också om den expertkultur som har styrt samhällets insatser för romer.

– Det finns en kontinuitet som jag själv är en del av som expert inom

området romer, något som bidrar till omyndigförklarandet av en hel minoritetsgrupp. Men vi som är här idag har ett avgörande inflytande på vad som skulle kunna stå i en vitbok om 30 år.

Efter lunch underhölls publiken med mer musik. Den här gången klassisk sådan med den romska violinisten Miritza Lundbergo och pianisten Kemal Acourbekov. Intensivt och vackert.

Lösdrivarlagar

Heidi Pikkarainen har gjort en stor del av arbetet med vitboken. Hon har själv romskt ursprung. Hon sammanfattade den repressiva politik som drabbade romer under 1900-talet. Särskilt graverande är den fattigvårdskommitté som tillsattes 1907: Kommitténs sista betänkande (SOU 1923:2) Förslag till lag om lösdrivares behandling, den första i en hel rad utredningar om lösdriveri.

– Kommitténs åtgärder var att göra livet så svårt som möjligt så att romerna helst lämnade landet.

Kartläggningar och restriktiva åtgärder, steriliseringar och tvångsomhändertagande, inreseförbud som drabbade de som överlevt Förintelsen. Ett arv som lever vidare in i våra dagar. Nu senast med Skånepolisens etniska register av romer.

Barbro Gustavsson, resande, berättade om sina minnen från "Tattarkravallerna" i Jönköping, om hur en folkmobb påhejad av lokalpressen jagade de resande med påkar i händerna.

– Det var bara tur att ingen blev dödad, sade hon.

Singoalla menade att vitboken måste ut i skolorna. Rosa Taikon påminde om det faktum att romer varit jagade av stat, kommun och landsting sedan 1500-talet.

– Det tog 467 år innan svenska romer fick flytta in i en egen lägenhet. Vi har det visserligen bättre än romerna i Ungern och Italien, men fördomarna lever kvar här. Jag hoppas att vitboken kommer ut till allmänheten.

Hon tog upp det hot som Sverigedemokraterna utgör.

– Jimmie Åkesson ser ut som en svärmorsdröm, men vad händer när SD lägger in sitt veto mot oss romer.

Romer och resande

Diana Nyman från romska rådet i Göteborg var inbjuden för att tala om diskriminering. Redan samma morgon förvägrades hon frukost på hotell Sheraton där hon bodde.

– Personalen sprang efter mig och ifrågasatte vad jag gjorde där. De bad mig att gå ut. Jag sa att jag var gäst och har tillgång till frukost. Men då ville de kolla det med kort. Sedan bad de mig att sätta mig i en annan del av frukosthallen, där ingen annan satt.

Heidi Pikkarainen berättade sedan om steriliseringarnas era och den politik som låg bakom.

– Det fanns till exempel ett krav från en kommunal företrädare om att en "tattarkvinna" borde steriliseras. Hennes tre barn hade redan omhändertagits för att de saknade bostad och kläder. Man talade om önskad barnalstring. Ingen i Riksdagen var emot steriliseringarna, ingen höjde rösten.

Utrotning

Eleonor Frankemo från Romanofolket resande fortsatte.

– Vi som folkgrupp skulle utrotas, men mina föräldrar undkom. Annars hade inte jag och mina barn funnits idag. Men många i min släkt strerilerades och lobotomerades.

Hon berättar om den rädsla många resande har än idag.

– Många resande har en ständig rädsla för att det ska komma ut att de är resande. Utanförskapet gör att man inte frivilligt blir "svensk".

Marie Johansson Bergman visste inte om att hon var av resandesläkt förrän sent i livet, detta trots att hon omhändertogs som liten och har bott på hos fosterföräldrar och på barnhem 18 gånger. På senare år har hon grävt i arkiven.

– Farmor och farfar ville ta hand om oss, men de ansågs inte lämpliga, trots att min farfar hade eget företag. De var "tattare", som det står i papperen. Men det som har hänt mig har gjort mig stark, sade hon.

Soraya Post har både romer och resande i slakten. Hon är aktuell som förstaval för FI till Europavalet i maj. Hon och hennes familj drabbades hårt av den inhumana rasistiska politiken. Hennes mamma tvångsaborterades i åttonde månaden och steriliserades.

– Jag kan inte tacka för vitboken än, jag vill se vad den kan åstadkomma först. Jag vill se ett större engagemang bland övriga ministrar i vår regering. Det räcker inte med Erik Ullenhag. De måste lära sig av vår historia, men idag gör vi samma sak som det som beskrivs i vitboken. Vi tvingar romer att flytta från ett läger till ett annat.

David Sjögren är forskare knuten till vitboken.

– Politiken gentemot romer efter femtiotalet kan karakteriseras som fostrande. Skolstyrelsen kom på trettioalet fram till att romska barn nog var skyldiga att gå i skolan, men inte i den vanliga skolan på grund av sin livsstil.

Sjögren berättar om ambulerande skolor, tältskolor och specialklasser.

– På fyrtiotalet var bara femton procent av romerna läskunniga.

"1965 gick få romer i en vanlig klass..."

I samband med Zigenarutredningen 1955 sorterades romerna och de erbjöds undervisning några få timmar i veckan. 1965 gick få romer i en vanlig klass, de flesta gick i en hjälpklass. 1965 startade också ett idag mycket kritiserat forskningsprojekt där romer kartlades och sociala utredningar gjordes kring samtliga romer i Stockholm.

– Slutsatsen blev att man måste bryta de negativa socialiseringsmönstren. Det var romerna som var hindret.

Angelina Dimitri Taikon är romsk lärare.

– Jag är assimilationspolitikens barn. Idag har vi brobyggare, men vi måste göra mycket mer. Vi romer är så trötta på registrering och forskare som studerar och kartlägger oss. Det måste finnas mer respekt. Vi är lika mycket värda, sade hon.

Rose-Marie Wallengren från Kulturgruppen för resandefolket i Göteborg berättade om sin barndom.

– Vi pratade bara romano hemma när jag var barn så när jag började skolan var jag tvåspråkig. I början tänkte jag inte på det och kunde ibland svara på romano, men det var då mobbningen började. Tattarspråk, sa de.

Men det var Rose-Maries pappa som var hennes lärare. Han hade gått ut skolan med högsta betyg.

Dagen avslutades med en paneldiskussion med Diana Nyman, Stefano Kuzhnicov och Soraya Post.

– Det är nu arbetet börjar. Det är viktigt i det sammanhanget att vi inte glömmer den antiziganism som idag härjar fritt och att vi ser utbildningen stora betydelse.

"Den sätter inte punkt, den är en utgångspunkt"

– Vitboken är viktig, men den sätter inte punkt, den är en utgångspunkt. Vi romer har fortfarande inte fått våra mänskliga rättigheter.

– Vi lever fortfarande med strukturell diskriminering. Det måste vi arbeta med. Att polisen är här idag sänder en viktig signal, sade Stefano Kuzhnicov.

Som en mörk påminnelse om hur denna tid ser ut berättade Soraya om alla de hot hon får.

– Det är Sverige idag. Jag är tvungen att ha personlarm efter alla hot.

Rosita Grönfors ordförande i Internationella romska och resande kvinnocenter ser vitboken som ett historiskt dokument.

– Vi har alla ett ansvar att sprida den kunskap som finns där.

Dagen närmade sig slutet och dagens moderator, den judiska journalisten Willy Silberstein, såg tagen ut.

– Det har varit en enastående dag och jag är djupt tagen och jag är hedrad att få vara här idag.

Erik Ullenhag sammanfattade dagen som också inneburit många glada rop åt hans håll för det arbete han gör.

– Jag är så glad för att ni ser mitt engagemang. Tack alla romska aktiver. Det är tufft att vara på barrikaderna. Tack! Ni har gjort skillnad.

Han avslutade med att tala om de romska barnen.

– Vi får inte krossa de romska barnens drömmar.

Någon offentlig ursäkt blev det inte. Kanske är det att kräva för mycket av en regering som ändå tillåtit framtagandet av vitboken.

Text: Bengt O Björklund

Från É Romani Glinda Texten har kortats.